

Rysowane, rytowane i malowane zielniki

Polskim historykom sztuki rysowane rośliny najczęściej kojarzą się z dziełami Stanisława Wyspiańskiego, wyznaczającymi ważny obszar w jego artystycznej ekspresji. Warto jednak zapoznać się z krótką historią zielników, które są nie tylko cennym obiektem badań dla botaników, ale stanowią również interesujące przykłady grafiki i rysunku z ubiegłych wieków.

Terminologia

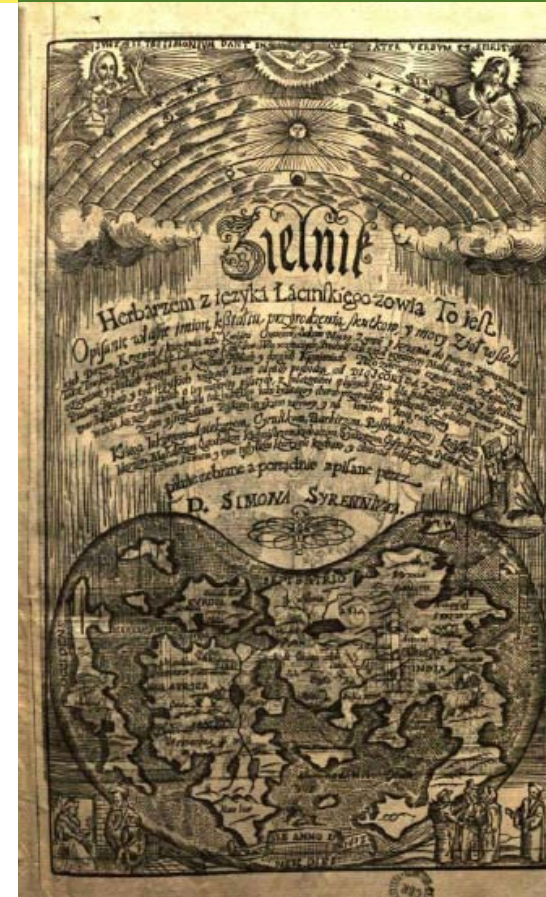
Tradycja sporządzania zielników rozpowszechniła się we Włoszech. Tam na ich określenie używane były dwa bliskoznaczne terminy. Pierwszy – herbarium odnosił się do zbioru roślin i odpowiedniego ich wysuszenia i ułożenia w określonym porządku. Drugie określenie – herbarz, dotyczyło ilustrowania ksiąg, początkowo zwykle roślinami leczniczymi. Obecny jego odpowiednik to Atlas roślin.

Najstarsze herbaria

Pierwsze zielniki powstawały już w czasach starożytnych w celach leczniczych. To przy ich pomocy leczono choroby. Niekiedy też przypisywano im znaczenie magiczne. Taki charakter miało, m. in., dzieło Dioskuridesa *De materia medica*, pochodzące z I w. n. e.

W XV wieku ilustrowane rośliny wykonywano w technice drzeworytu. Nie były one jednak wiernym odbiciem natury. Poddane były bowiem znacznej stylizacji, a poszczególne ich części ukazywano z zachowaniem symetrii, chociaż w naturze jest niewiele takich gatunków.

W XVI wieku drzeworyty wykonywano już na znacznie większych formatach, odtwarzając ich wygląd bezpośrednio z natury. Sytuacja zmieniła się na przełomie XVI i XVII wieku wraz z upowszechnieniem użycia miedziorytu. No-

wa technika pozwoliła artystom na wierniejsze i bardziej precyzyjne odtwarzanie wyglądu roślin, również poprzez możliwość uzyskania tonacji barw. Najstarszy zachowany zielnik pochodzi z 1538 roku z Włoch, jego autorem jest Gerard Cibo.

Wzorniki roślin

Interesującym zjawiskiem było powstawanie wzorników nazywanych Florilegia, które były powszechnie wykorzystywane przez malarzy. Przykładem takiego dzieła jest Florilegium Hadriana Collaerta, wydane po raz pierwszy w Antwerpii ok. 1589 roku, z którego korzystali m. in. malarze bukietów. Na kartach takiego dzieła pojawiały się czarno – białe sztychy różnych gatunków roślin z dokładnym ich opisem i informacją jakich farb powinien użyć artysta, a nawet w jaki sposób ją nakładać, by jak najdokładniej odtworzyć wygląd roślin! Niekiedy można było spotkać kolorowe wzorniki, czyli odbitki graficzne, podmalowywane gwaszem lub akwarelą.

Polskie zielniki

W Polsce zachowała się niewielka liczba zielników. Z przekazów źródłowych wiemy, że posiadała je siostra Zygmunta III, Anna Wazówna. Najstarszy obiekt pochodzi z XVII wieku (zielnik Sylwiusza Boccone, w Muzeum Przyrodniczym Uniwersytetu Wrocła-

wskiego). Inne przykłady można odnaleźć w Muzeum Narodowym w Warszawie (zielnik Jerzego Andrzeja Helhinga z XVIII w.), w Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie (zielnik Izabeli Czartoryskiej), w Instytucie Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego (dwa z XVIII wieku) oraz w zbiorach prywatnych.

Zielnik Wyspiańskiego

To od powstania zbioru rysowanych roślin zaczęła się fascynacja Wyspiańskiego roślinami, których motywy odnajdziemy również na okładkach jego książek i w pastelowych projektach

polichromii. Jednym z źródeł mówiących o zainteresowaniu artysty roślinami są listy Stanisława Wyspiańskiego do Lucjana Rydla, które zawierają opisy wędrówek malarza po okolicach Krakowa i Kalwarii Zebrzydowskiej. W tych właśnie okolicach Wyspiański zbierał i rysował napotkane rośliny.

Wiadomo, że Wyspiański bardzo wiele czasu poświęcał szkicowaniu i studiowaniu roślin. Zapoznawał się z nimi nie tylko w naturalnym środowisku występowania, ale również w Ogrodzie Botanicznym UJ, założonym przez jego ojca – rzeźbiarza Franciszka Wyspiańskiego (1837-1901) w 1783 roku. Być może jako chłopiec uczęszczał na odbywające się wykłady wybitnego botanika Józefa Rostafińskiego (1850-1928). Bez wątplenia jednak urzekły go rośliny, które oddawał z wielkim realizmem szczegółów i botaniczną dokładnością.

Zielnik Stanisława Wyspiańskiego jest rodzajem jego osobistego szkicownika, z którym nie rozstawał się wędrując w plener. Zawiera on karty, na których rysowane są rośliny, na ogół dwustronnie. Niestety w wyniku jego różnych nieszczęśliwych wypadków zielnik nie tworzy już jednolitej całości. Jego poszczególne karty rozdzielono, prawdopodobnie w celu ich sprzedaży. Obecnie z 54 kart zachowało się 50. Zielnik, o którym mowa, powstawał od 28 kwietnia do 20 sierpnia 1897

roku, wiemy o tym dzięki dokładnym notatkom, jakie Wyspiański sporządził na kolejnych stronach. Wszystkie rośliny narysowane są ołówkiem, a niektóre tylko lekko podkolorowane w partii kwiatów akwarelą lub kredką. Karty zostały odpowiednio zakomponowane. Na każdej z nich jest ogólny wygląd pędu rośliny, natomiast po bokach widnieją dodatkowo liść lub liście, przekrój poprzeczny łodygi oraz kolejne fazy rozwoju kwiatu.

Wyspiański najczęściej rysował polne rośliny, na ogół chwasty, takie jak kąkol polny czy chaber bławatek. Często podpisując je używał nazw lokalnych, potocznych. Zebrany materiał posłużył mu później do zaprojektowania okładek kilku książek, takich jak Wesele, Leleweł czy Warszawianka. Dzisiaj na tej podstawie fitosocjologowie mogą zbadać, jak wyglądała flora małopolski przeszło sto lat temu.

